

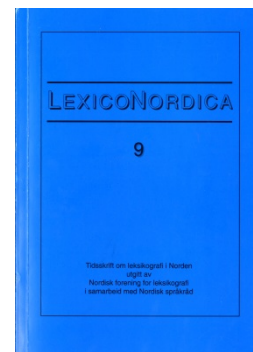
LexicoNordica

Titel: Normering og deskription i Den Danske Ordbog – mere eller mindre?

Forfatter: Lars Trap-Jensen

Kilde: LexicoNordica 9, 2002, s. 63-79

URL: nordpub.org

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Lars Trap-Jensen

Normering og deskription i Den Danske Ordbog – mere eller mindre?¹

As a corpusbased dictionary, The Danish Dictionary has constantly during its compilation been confronted with the gap between the norm of the standard language and the variability of language use observed in natural texts. In this article, the problems involved are discussed in relation to four selected areas where the difficulties are particularly pronounced: orthography, inflection, meaning and lemma selection. Editorial considerations as well as lexicographic examples are discussed, and possible solutions are suggested that try to balance the need for uniformity and recommendations of the dictionary user, on the one hand, with the diversity of the linguistic reality that serves as the descriptive basis of the dictionary, on the other.

1. Normativ og deskriptiv

Behandlingen af sproglig normering i Den Danske Ordbog (herefter DDO) har lige fra begyndelsen været underlagt visse bindinger. Der er nemlig udtrykkelige anvisninger allerede i det kommissorium som blev udarbejdet som grundlag for ordbogen ved projektets begyndelse, og som var baggrunden for at bevillingen til projektet blev givet i sin tid. Heri hedder det:

- Ordbogen skal dække det nutidige danske sprog til og med udgivelsestidspunktet
- Ordbogen skal være en almensproglig ordbog der også medtager de alment brugte fagord
- Ordbogen skal udarbejdes på grundlag af et 40 millioner stort elektronisk tekstkorpus
- Ordbogen skal dække det skrevne sprog og inddrage det talte
- Ordbogen er deskriptiv i sit sigte. Den skal dog være normativ for oplysninger om ortografi og vejledende med hensyn til oplysninger

¹ På grund af det bundne tema for nærværende LexicoNordica har jeg ikke kunnet undgå et vist overlap med mit allerede tilmeldte bidrag til årets Euralex-konference (Trap-Jensen 2002). Jeg har imidlertid i denne artikel bestræbt mig på at bringe et mere fyldigt eksempelmateriale og i det hele taget fokusere mere på det praktiske leksikografiske arbejde.

om bøjning, orddannelse, faste vendinger og konstruktionsmuligheder

- Ordbogen skal omfatte ca 150.000 opslagsord

Som det ses, skal ordbogen være deskriptiv i sit sigte. Deskriptiv betyder i denne sammenhæng at de oplysninger der gives i ordbogen, loyalt skal afspejle sprogbrugen sådan som den kommer til udtryk primært i DDO's eget korpus. I den forstand kommer **deskriptiv** til at stå i modsætning til **normativ**, og derfor det lille ord *dog*: "den skal dog være normativ for oplysninger om ortografi". Når det gælder ortografi, skal ordbogen oplyse om normen uanset om det faktisk også er de former der bruges. Det skyldes selvfølgelig at vi på dansk har en fastsat norm når det gælder ortografi, nemlig den norm som fastsættes af Dansk Sprognævn, og som fremgår af Retskrivningsordbogen (herefter RO). Helt så klare beføjelser har Sprognævnet ikke når det gælder bøjning og orddannelse, og det er derfor der står at ordbogen på dette punkt skal være vejledende. Det samme gælder oplysninger om orddannelse og konstruktionsmuligheder. På disse områder skal ordbogen give anbefalinger af bestemte former, også selvom de i visse tilfælde ikke har støtte i sprogbrugen.

Den modsætning mellem deskriptiv og normativ som antydes her, er en modsætning som først og fremmest er motiveret af den leksikografiske praksis, og den opleves ganske konkret i en række dagligt tilbagevendende situationer hvor redaktøren skal tage stilling til om og i hvilken form og med hvilket indhold en given lemmakandidat skal optages i ordbogen. Modsætningen består selvfølgelig i at sprogbrugen i mange tilfælde giver et andet svar end den eksternt givne norm, og redaktøren må derfor enten foretage et valg eller prøve at finde en løsning der tilgodeser begge aspekter. Det er i denne snævre forstand deskriptiv og normativ vil blive brugt i denne sammenhæng, men det betyder ikke at alt dermed er sagt om begreberne i videre teoretisk forstand. I andre sammenhænge kan det, som påpeget af Nikula (1992), udmærket være mere hensigtsmæssigt at opfatte dem som forskellige, men ikke antonyme størrelser fordi de vedrører relationer på forskellige niveauer. Ligeledes er det strengt taget forkert at betegne en ordbog som rent deskriptiv, for der er adskillige oplysninger i en ordbog som falder uden for det deskriptive domæne, som gælder iagttagelige og objektive fænomener, hvad enten man derved forudsætter en induktiv metode eller sande eller kontrollerbare data (jf. Nikula 1992). Fx gælder det om antallet af betydninger for et bestemt opslagsord, oplysninger om synonymer og antonymer eller sprogbrugsoplysninger som *nedsættende*, *forældet*, *uformelt* eller

litterært at det er vurderende snarere end deskriptive oplysninger. De kan være mere eller mindre velanbragte, mere eller mindre overbevisende, men de kan ikke være sande eller falske. Når man laver ordbøger, kan man ikke være rent beskrivende. Leksikografen er normerende når det analyserede materiale skal præsenteres med tanke på brugeren. Præsentationen indeholder leksikografens vurderinger, anbefalinger og advarsler. Ordbogsarbejdet rummer derfor både deskriptive og normative aspekter, det er ikke et spørgsmål om enten-eller.

Når det alligevel i det praktiske ordbogsarbejde er meningsfuldt at se de to begreber som modsætninger i den ovennævnte snævre forstand, tror jeg det hænger sammen med forestillingen om et standardsprog og en ordbogs centrale betydning for udformningen af det. Hvis vi igen ser på kommissoriet for vores ordbog, hedder det at ”ordbogen skal dække det nutidige danske sprog” og den ”skal dække det skrevne sprog og inddrage det talte”. Her gøres, i hvert fald implicit, en antagelse om at der eksisterer et dansk sprog som udgør en enhed, og som lader sig beskrive, eller i det mindste en variant af dansk som frem for andre har krav på at blive beskrevet i en ordbog. Den variant kalder vi rigsdansk eller standarddansk, og selvom det teoretisk set er en abstrakt størrelse, har vi alligevel en ret klar og konkret forestilling om dets eksistens: det er den variant af dansk der undervises i i skolerne, som udlændinge lærer når de studerer dansk, og som bruges el. tilstræbes i aviser, radio, tv og anden offentlig kommunikation. Men der findes ikke nogen samlet kodificeret oversigt over hvad standarddansk er – med én undtagelse: med hensyn til ortografi og retskrivningsregler (og indirekte også bøjning) udgør RO’s angivelser normen for standarddansk. Med hensyn til udtale, ordforråd, betydning og grammatiske regler er der derimod ingen officiel norm. I praksis er det dog nok sådan at netop ordbøger og grammatikker vil have en normerende virkning i det omfang de af brugerne betragtes som autoriteter.

I forhold til standardsproget bliver normering og deskription interessant som modpoler på i hvert fald to dimensioner: korrekt-ukorrekt og ensartethed-mangfoldighed. Det der tages med og beskrives i en ordbog, betragtes ofte som det korrekte, mens det udeladte betragtes med skepsis (forkert eller dårligt sprog), også selvom det kan have en vis udbredelse i sprogbrugen. Med kravet om korrekthed følger som regel et krav om fasthed og entydighed: standardsproget skal være standardiseret. Mens standardsproget traditionelt er ensartet, så er variationen og mangfoldigheden et af de træk der er slående når man arbejder med korpusmateriale sammensat af autentiske tekster. En af de store udfordringer ved at lave moderne ordbøger er derfor hvordan man

forener det normative krav om fasthed og entydighed med den variation i den faktiske sprogbrug som deskriptivt kan påvises. Udfordringen er størst på de områder hvor der er stor variation, eller hvor de konkurrerende sproglige størrelse er indbyrdes uforenelige. Jeg har udvalgt fire områder af ordbogsarbejdet som i særlig grad kræver overvejelser om normative og deskriptive hensyn, og vil give eksempler på hvordan resultatet af vores overvejelser kommer til at se ud i ordbogen. Det drejer sig om ortografi, bøjning, betydning og lemmasektion.

2. Ortografi

Med hensyn til ortografi er spørgsmålet om normering knap så kompliceret set fra vores side, idet normen jo er udefra givet. I overensstemmelse med kommissoriet følger vi selvfølgelig den officielle danske norm som fastsat af Dansk Sprognævn. Selv for den del af ordstoffet som er medtaget i DDO, men som ikke kan findes i RO, har vi rådført os med Sprognævnet hvis der har været tvivl om den ortografiske norm. Der er dog nogle forhold som har givet anledning til særlige overvejelser, og dem vil jeg godt redegøre nærmere for.

Ét særligt område er de ord som har mere end én tilladt skrivemåde. Vi kan ikke gøre som RO og behandle de sidestillede former helt ens, nemlig ved at angive begge former på deres alfabetiske plads med den tilladte variant nævnt som en mulighed i begge artikler, dertil er artiklerne i DDO ganske enkelt for lange. Vi er nødt til at vælge at gøre en af formerne til hovedform, og så lade den alternative form være en henvisningsartikel. Vi arbejder derfor med en liste over foretrukne dobbeltformer (udarbejdet i samarbejde med Jørn Lund fra Nationalencyklopædien og Erik Hansen). Eksempler fra ordbogen er artikler som disse²:

dagsværk el. **dagværk** sb.

itk. -, -er, -erne

arbejdsindsats som man yder i løbet af én dag

JF årsværk □ *Hans dagsværk for Det*

kinesiske Statscirkus – at bespise 140

akrobater i alle størrelser – er fuldbragt

dagværk sb. – se → **dagsværk**

² Jeg skal gøre opmærksom på at de eksempler der vises i denne artikel, er foreløbige versioner som med hensyn til indhold og struktur stadig kan, og med hensyn til grafisk udformning med sikkerhed vil blive ændret inden en endelig version foreligger. Desuden er udtaleangivelser af tekniske grunde udeladt.

hæksaks el. **hækkesaks** sb.

fk. -en, -e, -ene

1 sakselignende haveredskab som bruges til

at klippe hæk med *Vi har angrebet*

hækken med elektrisk hækkeklipper, grensaks,

sav og hækkesaks

2 = →hækklipper

hækkesaks sb. – se →**hæksaks**

Det er klart at der i en sådan liste ligger en favorisering af den ene form, og man kan sige at vi på den måde laver en form for skjult normering.

Et andet forhold jeg vil nævne, er dette: Hvis sprogbrugen afviger markant fra normen, har vi valgt at lade dette komme til udtryk på forskellig vis. Det betyder fx at der forekommer en del unormerede former i ordbogen i form af henvisningsartikler i det omfang de fejlstavede former er almindelige i sprogbrugen. Det tjener selvfølgelig det pædagogiske formål at hjælpe brugeren til at undgå et forgæves opslag og lede ham eller hende hen til det rigtige opslagsord. Denne praksis er blevet mere almindelig inden for ordbogsarbejde – i Danmark er den fx også blevet indført i Nudansk Ordbog. I vores ordbog kommer det til at se nogenlunde sådan ud:

~~brilliantine~~ sb. - alm. stavfejl for →**brillantine**

~~falbyde~~ vb. - alm. stavfejl for →**falbyde**

~~mausoleum~~ sb. - alm. stavfejl for →**mausoleum**

Det fremgår af typografien at der er tale om fejlstavede former. Lidt mere kontroversielt er det nok at vi i nogle tilfælde vælger også at beskrive unormerede former i hovedartikler. Her er det jo ikke pædagogiske hensyn, men derimod det deskriptive hensyn der gør sig gældende. Dog skal det siges at det ikke gælder for almindelige stavfejl som de netop anførte. Her anfører vi kun den pædagogiske henvisningsartikel. Vi medtager derimod de unormerede former i hovedartikler hvis de falder inden for det vi kalder **uofficielle former**. De adskiller sig fra stavfejlene ved ikke i samme grad at være stigmatiserende, tværtimod anses de undertiden for at være korrekte former, dvs. de udgør en form for konkurrerende norm. Det gælder især en række ord inden for to områder, dels en række låneord som Sprognævnet har forsøgt at fordanske, men hvor normen fra det långivende sprog bibeholdes i sprogbrugen, og dels en række ord inden for bestemte fagområder hvor der eksisterer en fagintern enighed om at bruge en mere internationalt orienteret terminologi med dertil hørende ortografiske afvigelser. Typiske eksempler findes inden for kemi og medicin, men også i mere eller mindre udpræget grad inden for andre områder:

~~rhododendron~~ sb. - uofficiel, men alm. stavemåde af
→ **rododendron**

rododendron sb. (uofficiel, men alm. stavemåde:
~~rhododendron~~)

fk. -en, -er, -erne

busk med mørkegrønne, ovale, læderagtige blade
og tragtformede blomster i prangende farver,
fx azalea SYN alperose, *slægten* Rhododendron;
tilhører lyngfamilien

HIST af gr. *rhodon* 'rose' og *dendron* 'træ'

~~carboxylsyre~~ sb. - nu uofficiel stavemåde, alm. blandt
kemikere, af → **karboxylsyre**

karboxylsyre sb. (nu uofficiel stavemåde, alm.
blandt kemikere: ~~carboxylsyre~~)

fk. -n, -r, -rne

organisk forbindelse der indeholder
karboxylgruppen -COOH, fx eddikesyre
og benzoesyre □ *myresyre, metansyre,*
HCOOH: den simplest opbyggede carboxylsyre

HIST førsteled sms. af lat. *carbo* 'kul' og
afl. af gr. *oxys* 'sur'

En anden og mere praktisk grund til at tage de unormerede former med er at vi ellers ville afskære os fra at kunne bringe citater i for mange tilfælde. Vi retter nemlig ikke fejl i vores citater og har en regel om kun at bringe citater med fejlstavede ord hvis de udtrykkeligt er nævnt som uofficielle former. Et eksempel på det kan ses i artiklen **karboxylsyre**.

På tilsvarende måde har vi også valgt at oplyse om det hvis sprogbrugen viser en stor skævhed i fordelingen af dobbeltformer. Det gør vi på denne måde:

blasert el. **blaseret** adj.

blasert: -, -e; blaseret: -, blaserede
utilbøjelig til at blive begejstret el. imponeret
over noget; sløvet over for indtryk [næsten
kun i formen *blasert*] □ *Man ka' godt forestille sig, at blaserte elleve-tolv-årige ku' finde løjerne [: i skuespillet] for barnlige*
AFL SUFF: blaserthed *sb.*

HIST via ty. *blasiert* fra fr. *blasé* 'afstumpet',
perf. ptc. af *blaser* 'afstumpe, overmætte'

lübecker el. **lybækker** sb.

fk. -en, -e, -ne

person fra Lübeck [næsten kun i formen *lübecker*]
□ *Lübeckerne sendte fogeder [til Bornholm]*

der ikke nægtede sig noget. Følgen blev utallige bataljer

roastbeef el. rostbøf sb.

fk. roastbeef: -en; rostbøf: -fen
 oksesteg der er stegt så den stadig er rød i midten □ spises både varm som middagsret og kold som fx pålæg [især i formen *roastbeef*]
 □ *Laks og roastbeef er bestemt ikke den billigste gæstemiddag. Til gengæld er den lækker*

Vi gør det selvfølgelig igen af deskriptive hensyn, men undertiden fungerer det vel også som et signal om at den sjældne mulighed ikke er helt så neutral som dens formelle ligestilling skulle antyde. Den der siger og skriver ‘rostbøf’, udsender måske i nogles ører nogle yderligere signaler og risikerer at blive opfattet på en bestemt måde (puristisk eller lavsocialt?). Der ligger på den måde igen en skjult normering i formuleringen: den udbredte form repræsenterer det sikre, umarkerede valg.

Et sidste område som har voldt os problemer, er det tilfælde hvor der findes to (eller flere) konkurrerende former hvoraf RO har medtaget den ene, men ikke den anden/de andre. Hvis den konkurrerende form er en rent ortografisk variant, er der ikke tvivl om at den er unormeret, altså en fejl (fx *rhododendron* el. *faldbyde* ovenfor). Men hvad hvis den konkurrerende form også adskiller sig lydligt eller morfologisk fra den normerede? Med andre ord: hvordan afgør man hvornår to former er varianter af samme ord, og hvornår de er to synonyme, men forskellige ord? Et eksempel kunne være ordet *bananasplit*. Da vi redigerede ordet, kunne vi se at ordet næsten udelukkende optrådte i formen *bananasplit*, men den eneste form der var opført i RO, var *banansplit*, og vi kontaktede derfor Dansk Sprognævn for at høre deres stilling til formen *bananasplit*. Svaret var at formen *bananasplit* ikke kunne anses for at være en fejl. Det var et andet ord som bare ikke var taget med i RO. Hvis det svar kan bruges som en skabelon, får det konsekvenser for en række ord hvor RO har normeret én – som regel fordansket – skrivemåde, men hvor sprogbrugen foretrækker en anden, oftest engelskinspireret form, og samme problemstilling gælder også for morfologiske varianter. Eksemplerne i følgende tabel viser problemet.

TABEL 1: *én eller flere normer?*

Retskrivningsordbogen	udbredt form
-----------------------	--------------

beautyboks	beautybox
compactdisk	compact disc
fuzzylogik	fuzzy logic
gambier	gambianer
giftermål	giftemål
holdop	hold-up
kommandoraid	commando raid
perkussionist	percussionist
skolarstipendium	scholar stipendium
visker/whiskers	whisker (trommestik)

Det skal siges at jeg kender ikke det endelige svar på problemet. Det er ganske enkelt svært, og man kan da også konstatere at andre ordbøger har haft svært ved at finde en konsekvent løsning på problemet. I Danmark har vi jo nu fået konkurrence på markedet for retskrivningsordbøger med ikke færre end tre forskellige ordbøger, og der kan man fx se at eksemplet *whisker* vs. *visker* er løst forskelligt af Sprognævnets konkurrenter: Politikens Retskrivningsordbog lægger sig op ad RO og præsenterer artiklerne på samme måde, mens Gyldendals Retskrivningsordbog tolker på samme måde som i eksemplet med *bananasplit*: ud over ordene *visker* (som i *vinduesvisker*) og *whiskers* (kinds kæg) findes der et ord *whisker* (trommestik) som bare ikke er med i RO. Det ord har man så oprettet hos Gyldendal. Jeg bør for øvrigt nok nævne at vi jo har fået en ny udgave af RO siden vi korresponderede om ordet *bananasplit*, og i den seneste udgave er det nu kun formen *bananasplit* man kan finde, mens ordet *banansplit* ikke længere optræder i ordbogen.

3. Bøjning

Med hensyn til bøjning anfører vi ligeledes former der forekommer med høj frekvens i sprogbogen, men som ikke tillades ifølge RO, igen med en tydelig markering af at det ikke er officielt:

job sb.

itk. -bet, -el. (uofficielt) -s, -bene el. (uofficielt) -sene
1 lønnet, fysisk el. åndelig virksomhed som man til stadighed udøver for at forsørge sig selv (og sin familie)
 fx som ansat i en virksomhed **SYN** (*mere formelt*) arbejde
 □ *civilt ~, krævende ~, nyt ~, spændende ~, hårdt ~, fast ~; bestride et ~, få tilbudt et ~, miste sit ~, søge ~, passe sit ~, ~ og uddannelse, ~ og karriere, ~ inden for det offentlige* □ *Et godt job med masser af penge ville da være dejligt, Hun var lykkelig for*

sit job som ekspedient i Magasin

□ sted hvor man udøver denne virksomhed
(kendt fra 1968) SYN arbejdsplads [uden pl.] □ være på ~

□ *For os er det en stor forskel at arbejde samme sted, fordi vi nu kan køre sammen til og fra jobbet*

2 opgave el. stykke arbejde der skal udføres fx på arbejdspladsen el. i hjemmet SYN arbejdsopgave

□ *Siden jeg var ti år, har det været mit job at dele gaver ud [: til jul]*

AFL (*til bet. 1*) SUFF: jobbe *vb.*, jobmæssig *adj.* SMS

jobfunktion; (*til bet. 1*) jobannonce, -marked, -rotation, -situation, -søgning; → deltids-, drømme-, fritids-, fuldtids-, halvdags-, kvinde-, lærer-, mande-, rengørings-, sekretær-, →skåne-, vikar-, ønskejob

HIST fra eng. *job* 'et stykke arbejde', opr. 'mundfuld', af keltisk *gob* 'mund'

segl¹ sb.

fk. *el.* (uofficielt) ~~ik-~~ -en *el.* (uofficielt) -et, -e *el.* (uofficielt) -, -ene

redskab til at høste korn med, bestående af et kort træskaft med en lang, skarp og krum klinge □

anvendes i Danmark nu kun til at høste specielle afgrøder med **JF** le □ *og endelig, netop da solen svandt bag havet i vest, faldt den sidste håndfuld strå for hendes segl*

SMS seglformet; →månesegl

HIST via mnty. *sekele* fra lat. *secula* afl. af *secare* 'skære'

Vi angiver normen, men beskriver også brugen, og vi vejleder ordbogsbrugeren ved at klassificere formerne *jobs*, *jobsene*, *seglet* som uofficielle. Sprognævnets bemyndigelse når det gælder bøjning, har ikke samme status som ved ortografien, og vi tillader os derfor også at forholde os mere frit til RO's bøjningsoplysninger når det gælder spørgsmålet om ufuldstændige paradigmer. Ved mange substantiver er det fx tvivlsomt om der findes bestemt form singularis, eller om pluralisformer skal medtages eller ikke, for adjektiver kan der være tvivl om komparationsformerne findes i syntetisk form osv. Når man som ordbogsredaktør skal tage stilling til hvilke former der skal medtages, kan man også bruge forskellige kriterier der fører til forskellige løsninger. Hvis man vægter det formelle fleksionssystem, paradigmet, er man mere tilbøjelig til at inkludere samtlige former og opfatte de manglende empiriske belæg som tilfældigheder: man angiver de former der bruges hvis man fik brug for at bøje det pågældende ord i

eksempelvis bestemt form singularis og pluralis ubestemt og bestemt form. Over for dette princip står det deskriptive princip: hvilke former bruges konkret i den faktiske sprogbrug? Også på dette område har vi valgt at lægge stor vægt på det deskriptive kommissorium: for hvert enkelt ord har vi undersøgt den faktiske sprogbrug, dels i vores eget korpus, dels i de mest almindelige tilgængelige korpora (søgemaskinen Google, Berlingske Aviskorpus og Politikens online-database Polinfo) for at tjekke om tvivlsomme former er faktisk attesterede. Resultatet er så blevet sammenholdt med redaktørens egen sprogfornemmelse, og derefter er der taget endelig stilling til bøjningsdelens udseende i artiklen. Denne fremgangsmåde betyder at vores bøjningsoplysninger afviger en del fra dem der anføres i RO, men i øvrigt ikke entydigt med en bestemt tendens:

TABEL 2: *tvivlsom pluralis*

DDO ja, RO01 nej	DDO nej, RO01 ja
adelsmærke	akupunktur
afklaring	blasfemi
arvemasse	fladsø
binyrebarkhormon	hedeslag
bogtryk	kohæsion
bymidte	lingvistik
charme	prostitution
deficit	retrospektion
elasticitet	retstrikning
falafel	utroskab
følesans	østblok
herredømme	
hankøn	
kasein	
middellevetid	
poppeltræ	
røræg	
sameje	
tegl	
tidehverv	
viskositet	
ydeevne	

Listen her viser nogle ord hvor man også som indfødt sprogbruger kan komme i tvivl om ordene har fuldt paradigme eller ikke, og jeg har valgt nogle eksempler hvor DDO afviger fra RO, enten ved at DDO udelader former som er med i RO, eller ved at DDO medtager former som ikke fremgår af RO. Men det er ikke noget repræsentativt udvalg, og det skal retfærdigvis siges at DDO og RO i de fleste tilfælde er i overensstemmelse med hinanden – begge ordbøger arbejder vist efter samme princip hvor der tages stort hensyn til de faktiske forekomster, men her har vi altså nogle tilfælde hvor vi er nået til forskellige resultater. Beslutningen hænger dels sammen med at vores undersøgelser af faktisk sprogbrug har talt for den valgte løsning, dels er der den forskel på de to ordbøger at DDO jo primært er en betydningsordbog, og vi er nødt til at have en overensstemmelse mellem vores bøjningsoplysninger og de betydninger vi angiver i artiklen. Hvis vi derfor kun medtager betydninger der ikke kan tænkes i pluralis, bør der heller ikke anføres pluralis i bøjningsdelen. Det kan illustreres med følgende eksempel:

optativ sb.

fk. -en, -er, -erne

(*spr.*) bøjningskategori (modus) af et verbum som,

fx i græsk, udtrykker et ønske, en befaling,

en tilladelse e.l. SYN ønskemåde [falder på dansk

sammen med brugen af konjunktiv i faste udtryk, fx *Gud bevare*

Danmark] [uden pl.]

□ (*spr.*) verbum der er bøjet i denne modus.

HIST fra lat. *optativus* 'som udtrykker et ønske',

afl. af *optare* 'ønske, vælge'

optativ sb.

fk. -en

(*spr.*) bøjningskategori (modus) af et verbum som,

fx i græsk, udtrykker et ønske, en befaling,

en tilladelse e.l. SYN ønskemåde [falder på dansk

sammen med brugen af konjunktiv i faste udtryk, fx *Gud bevare*

Danmark]

optativ sb.

fk. -en, -er, -erne

(*spr.*) bøjningskategori (modus) af et verbum som,

fx i græsk, udtrykker et ønske, en befaling, en tilladelse e.l. SYN ønskemåde [falder på dansk sammen med brugen af konjunktiv i faste udtryk, fx *Gud bevare Danmark*] [uden pl.]

I den første artikel er der medtaget en underbetydning, en tællelig betydning som svarer til en tilsvarende brug af indikativ, konjunktiv og imperativ, og som tilsiger at pluralis tages med i bøjningsdelen. Men denne betydning er nok mest en logisk mulighed, for ordet er i sig selv lavfrekvent, og de eksempler man kan finde, er næsten alle eksempler på hovedbetydningen (det er kun lykkedes os at finde et enkelt belæg på underbetydningen). Man kan derfor godt forsvare at se bort fra underbetydningen og kun beskrive betydningen 'bøjningskategori'. Vælges denne løsning, er det til gengæld nødvendigt at slette pluralisformerne fra bøjningsdelen sådan som det er gjort i det midterste eksempel, hvorimod den nederste løsning ikke er særlig attraktiv fordi bøjningsdelen og betydningsdelen ikke er i overensstemmelse med hinanden.

4. Betydning

Hvis vi dernæst går over til at se på betydning, er situationen den at der ikke findes nogen officiel norm på det område. Hvis et tilstrækkeligt stort antal sprogbrugere er enige om at bruge et bestemt ord med en bestemt betydning, så er den betydning etableret og kan optages i ordbogen. Men sprogbrugen dækker også her over forskellige grader af variation: en forholdsvis beskeden, men meget central del af ordforrådet deles af alle, eller næsten alle sprogbrugere med dansk som modersmål, mens en meget stor del kun deles i begrænset omfang eller kun af visse grupper inden for sprogsamfundet. Det er der selvfølgelig ikke noget nyt eller mærkeligt i: en vigtig grund til at lave en betydningsordbog er selvfølgelig den at give sprogbrugerne mulighed for at slå ord og betydninger op som de enten ikke kender eller er usikre på. Det gælder fx faglige betydninger der især bruges af fagfolk inden for området, det gælder ældre betydninger som er ved at forsvinde, eller nye betydninger som kommer til hos yngre sprogbrugere, og som endnu ikke er udbredt i den brede befolkning. Den almindelige måde at behandle sådanne ord på er at optage dem i ordbogen i overensstemmelse med den deskriptive praksis, men forsyne dem med forskellige etiketter der angiver begrænsningen i deres brug. Den slags oplysninger fungerer som regel uproblematisk, men der findes en anden gruppe af betydninger som ligner disse, men som er mere problematiske. Det drejer sig om

betydninger som ikke bare er begrænset til en mindre gruppe sprogbrugere, men betydninger som også er i modstrid med allerede eksisterende betydninger, og som derfor er forkætrede fordi de anses for ulogiske, tvivlsomme eller ligefrem forkerte af andre grupper i sprogsamfundet. Det er betydninger som ofte nyder stor bevågenhed, diskuteres offentligt og af nogle fremhæves som eksempler på sprogets forfald. Det kan derfor være svært at være neutral i beskrivelsen af disse betydninger. Man kan vælge at tilslutte sig kritikerne og simpelthen udelade dem fra ordbogen, men det ville være så alvorligt et brud på det deskriptive princip at det ikke for alvor har været overvejet hos os. Man kunne også vælge at gå til den anden yderlighed og optage betydningen uden videre, helt på linje med andre betydninger, ud fra den betragtning at enhver betydning med tilstrækkelig udbredelse har samme krav på beskrivelse som alle andre. På DDO har vi ment at det var nødvendigt med en advarsel for at gøre opmærksom på den kontroversielle status således at brugeren ikke risikerer uafvidende at blive enten misforstået eller måske endda stemplet som en dårlig sprogbruger. Det har vi gjort på følgende måde:

stipendiat sb.

fk. -en, -er, -erne

1 person der har modtaget et stipendium

Stipendiater må ikke påtage sig andet lønnet arbejde uden rektors godkendelse

2 = →stipendium (denne brug regnes af mange for ukorrekt) *I tre år studerede han gennem et særligt stipendiat på Rigshospitalet sygdommen leukæmi*

SMS til bet. 1 →eksport-, forsknings-, →kandidat-, →seniorstipendiat

lapset adj.

-, lapsede

1 overdrevent elegant og moderne klædt

Uden at være lapset er han pænt og hæderligt klædt

2 lurvet og sjusket klædt (unge, denne brug

regnes af mange for ukorrekt) *[Han] dyrker det lapsede image med huller i både cowboybukserne og (især) i gummiskoene*

blindskrift sb.

fk. -en

1 arbejdsmåde ved maskinskrivning hvor man

skriver uden at se på tasterne [især i sg.] *Margot .. drejede nummeret i mørket med samme lethed som når hun skrev blindskrift på sin maskine*

2 = →blindskrift (denne brug regnes af nogle for

ukorrekt). *blindskrift blev opfundet i 1829 af franskmænd Louis Braille (1809–1852)*

imødegå vb.

-r, ..gik, -et

1 søge at hindre [NGN imødegår NGT] *Hyppigste bivirkning ved p-piller er kvalme, der dog kan imødegås ved at tage pillen ved sengetid*

gøre indvendinger imod fx en påstand, kritik el. et forslag **SYN** modsige [NGN imødegår NGT/NGN]

Når vi beskyldes for at gøre noget galt på et urigtigt grundlag, må vi imødegå kritikken

2 være villig til at gå ind på (denne brug regnes af mange for ukorrekt) **SYN** imødekomme [NGN imødegår NGT] *På det foreliggende grundlag kan kontoret derfor ikke imødegå ansøgningen*

AFL SUFF: imødegåelse *sb.*

visum sb.

itk. -met *el.* (uofficielt) -et, visa, visaene
påtegning i et pas der giver tilladelse til indrejse og ophold i et fremmed land, udstedt af det pågældende lands myndigheder (fx ambassade el. konsulat) [pl.-formen erstatter undertiden sg.-formen, men denne brug regnes af mange for ukorrekt] *søge ~*

der [står] hver dag 200 polakker i kø ved den danske ambassade i Warszawa for at få et visum til Danmark

SMS visumansøgning, -pligt; indrejse-, transit-,
→turist-, →udrejsevisum

HIST fra lat. *visum* 'noget set', perf. ptc. af *videre* 'se'

For nogle ords vedkommende er der tale om såkaldte pendulord, hvor et ord antager den modsatte betydning af den oprindelige, fx fordi der sker en folkeetymologisk nytolkning af ordet, eller fordi den nødvendige kulturelle viden er gået tabt. For andre er der tale om et vikariatsforhold hvor to eksisterende ord sammenblandes sådan at de enten bruges i flæng, eller sådan at det ene ord overtager begge betydninger. Endelig skal det nævnes at den samme advarselsmarkør kan bruges i forbindelse med andre oplysningstyper end betydning. Det er vist i det sidste eksempel, artiklen visum, hvor det er flertalsformen visa brugt som entalsform der er forkættet. Vi bruger den også – men dog ret sjældent – i forbindelse med fx idiomers rette opslagsform eller udbredte, men tvivlsomme grammatiske konstruktioner. Selvom vi prøver at formulere advarslen i en neutralt refererende form, bliver den selvfølgelig ikke mindre normativ af den grund. De sprogbrugere der har den nye, kontroversielle betydning, kan selvfølgelig opleve den anden,

konkurrerende betydning som lige så ‘forkert’ når de støder på den. Vores løsning anskuer altså problemet fra en bestemt gruppes synspunkt, nemlig den etablerede gruppe af såkaldt gode og sikre sprogbrugere.

5. Lemmasektion

Det sidste område jeg vil komme ind på, er udvælgelse af ord til ordbogen, lemmasektionen. Når man som vi arbejder med en delvis automatisk generering af lemmaer baseret på bl.a. frekvens i naturlige tekster, støder man ind i det problem at der dukker en masse fremmede, især engelske ord op og foreslår sig selv som kandidater. Og dem er vi nødt til at forholde os til. En lille smagsprøve kan give en idé om hvilke slags ord der er tale om.

TABEL 3: *Lemmakandidater?*

adventure sport	firewall	kinky	shit
a pain in the ass	flipover	lousy	shortcut
area manager	freak	martial art	so what
body piercing	freeware	mock-up	survival of the
buzzword	fuck	no way	fittest
cash on delivery	fucking	overnight	take it or leave it
come on	functional food	over there	unplugged
corny	get a life	park-and-ride	up to date
desktop	give me a break	pay per view	virtual reality
publishing	god damn it	print on demand	weird
do it yourself	greatest hits	reality show	whiplash
down under	grunge	roommate	widescreen
driving range	heavy metal	rope-skipping	wonderbra
dude	high impact	runner-up	workaholic
electric boogie	highlight	secondhand	workout
exit poll	hype	shop	you name it
fake	joint venture	second to none	

Spørgsmålet er selvfølgelig om man deskriptivt bør tage alle de ord med der optræder med en tilstrækkelig frekvens, på lige fod med de danske ord, eller om man kan tillade sig at ignorere forekomster af normative eller puristiske grunde. Der kan måske være grund til at skelne mellem to hovedgrupper af ord i materialet, nemlig på den ene side et stort antal termer og faglige ord der indlånes, i mange tilfælde sammen med fænomenet selv, inden for fx naturvidenskab, edb og andre tekniske områder, sport, musik eller erhvervsliv, og på den anden side ord og

udtryk fra den mere almensproglige del af det engelske ordforråd som i stigende grad bruges i ungdomsmiljøer eller andre subkulturer som markører af en særlig gruppeidentitet, en identitet der er påvirket af især amerikansk ungdomskultur. Om den første gruppe af ord er der meget at sige – det er hele den diskussion der foregår i mange lande hvorvidt man bør acceptere en international nomenklatur, eller om man snarere skal arbejde på at fremme udviklingen af et videnskabeligt ordforråd på det nationale sprog. Den diskussion kan jeg ikke gå ind i her, men kun nævne at vi har behandlet ordene fra denne gruppe med nogen forståelse og ofte optaget ord i overensstemmelse med de sædvanlige kriterier for optagelse. I tvivlstilfælde har vi set på om ordene viser tegn på tilpasning til dansk udtale, morfologi eller semantik (afledte betydninger, fx overførte betydninger der ikke kendes fra engelsk), og også på om der findes en konkurrerende dansk betegnelse. Hvis dette sidste er tilfældet, har vi som regel oprettet to artikler, en hovedartikel og en henvisningsartikel, eller evt. én artikel hvor den alternative betegnelse er givet som synonym. Det er inden for den anden gruppe det har været sværest at nå til enighed på redaktionen om hvad der skal med og hvad ikke. Nogle mener at der ikke er grund til at behandle de engelske ord anderledes end de danske, ud fra den betragtning at frekvens og distribution er de eneste holdbare kriterier. Andre argumenterer at mange af forekomsterne ikke er lån, men derimod regulære kodeskift hvor engelske ord eller sætninger indsættes i en i øvrigt dansk tekst. Det er et velkendt fænomen i tosprogede sammenhænge, men der er netop tale om et skift mellem to distinkte sprog, ikke om at det ene sprog indlåner ord fra det andet, og derfor skal de holdes adskilt også i ordbogen. Endvidere gælder det for de ord som ikke kan betragtes som eksempler på kodeskift, men må betragtes som enten fremmedord eller potentielle fremmedord, at de gennemløber forskellige faser, og hvis man møder dem i begyndelsesfasen hvor de skal prøves af, ofte optræder i citationstegn osv., er det tilrådeligt at være tilbageholdende med at tage dem med i en ordbog og derved give dem den anerkendelse der følger heraf. Selvom denne sidste opfattelse nok er mere udbredt på redaktionen, så findes den første også, og det betyder at der er ganske mange ord og udtryk med i manuskriptet i øjeblikket. Det er simpelthen vanskeligt at blive enige dels om principperne for optagelse og dels om den rigtige analyse, dvs. hvornår er der tale om kodeskift, hvornår om fremmedord i en afprøvningsfase og hvornår i en etableringsfase. Der er heller ikke tvivl om at jo mere man som redaktør er vant til at høre og måske selv bruge de pågældende ord, jo større forståelse har man for dem som lemmakandidater. Det er et af

de områder som vi godt kunne tænke os at gennemgå systematisk i slutfasen.

Litteratur

Ordbøger

Appel, Vibeke m.fl.: *Politikens Retskrivningsordbog* 2001. København: Politikens Forlag.

Axelsen, Jens m.fl.: *Gyldendals retskrivningsordbog* 2001, 2. udgave. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S.

Dansk Sprognævn: *Retskrivningsordbogen* 2001, 3. udgave. København: Alinea A/S – Aschehougs Dansk Forlag.

Anden litteratur

Nikula, Kristina 1992: Deskriptiva ordböcker – finns dom? I: *Nordiske Studier i Leksikografi I*. Oslo, 43–53.

Trap-Jensen, Lars 2002: Descriptive and Normative Aspects of Lexicographic Decision-Making: The Borderline Cases. I: Braasch, A. & C. Povlsen (udg.), *Euralex 2002. Proceedings I–II*. København, 503–509.